

Vladimír Handl

V SALCBURKU O EVROPĚ 90. LET

Salcburský seminář¹ je americké centrum pro interdisciplinární dialog a vzdělávání, založený v roce 1947. Každoročně pořádá řadu různě tematicky zaměřených diskusí za účasti významných odborníků a politiků.

Hlavními vedoucími 290. semináře (5.-17. 5. 1991) byli *Herbert S. Okun*, výkonný ředitel Financial Service Volunteer Corps, dlouholetý diplomat USA, bývalý velvyslanec v NDR a zástupce vedoucího americké delegace na jednáních o SALT II, a *Leo Tindemans*, člen Evropského parlamentu a bývalý ministerský předseda a poté ministr zahraničních věcí Belgie.

Projednávané otázky lze rozdělit zhruba do čtyř okruhů.

I. Obecné problémy mezinárodních vztahů

Účastníci poukazovali na fakt, že přechod od bipolarity k multipolaritě v mezinárodních vztazích je přirozeným důsledkem ukončení ideologizovaného konfliktu mezi Východem a Západem. To ovšem neznamená za všech okolností posílení mezinárodní bezpečnosti.

Prof. R. O'Neil (bývalý ředitel londýnského International Institute for Strategic Studies, nyní profesor All Souls College, Oxford) definoval hlavní typy bezpečnostních problémů současné Evropy a světa podle závažnosti takto:

1. Vnitřní - problémy přerodu států střední a východní Evropy (dále jen SVE) a zejména SSSR.

2. Bilaterální - nacionalizace politiky států bývalé organizace Varšavské smlouvy (dále jen OVS) a dvoustranné rozpory mezi nimi (s nízkou pravděpodobností vojenského konfliktu).

3. Globální - napětí vyvolávané lokálními krizemi mimo Evropu.

4. Regionální - v Evropě např. možný přímý nebo nepřímý tlak SSSR na státy SVE směrem k jejich neutralizaci. Vzhledem k tomu, že mimo globálních aspektů má ohrožení především nevojenský charakter, přeorientovává se obranná politika Západu (v oblasti struktury ozbrojených sil, vyzbrojení, výcviku, plánování atd.) „více na řešení krizí mimo Evropu“²

II. Problémy střední a východní Evropy

Velká pozornost byla věnována vývoji v SSSR. *Prof. Žurkin* (ředitel Ústavu Evropy AV SSSR) uvedl, že hlavním problémem vývoje SSSR je skloubit přechod na tržní ekonomiku s určitou regulací ekonomiky, pokračovat v demokratickém vývoji, ovšem při vědomí politické odpovědnosti všech zúčastněných. Decentralizace je logickým průvodcem přestavby, nejsou ale jasné proporce mezi mocí centra, republik a dalších celků v perspektivním federativním uspořádání. Přerod SSSR je komplikován komplexností a hloubkou problémů, velikostí země, chybami vedení i slabostí opozice.

Nebezpečí rozbrojů v SSSR nebo jeho rozpadu charakterizovali účastníci zpravidla jako větší bezpečnostní problém než posuny v postojích M. Gorbačova.

Vývoj v malých zemích SVE neznamená pro západní Evropu vážnější

¹ Salzburg Seminar, Schloss Leopoldskron, Salzburg, Austria. Ředitelem je Carl W. Schmidt.

² O'Neil, R.: The New Europe: East and West. Europe and International Security in the 90s. Speech at the Salzburg Seminar, 7. 5. 1991, 26 s.

bezpečnostní ohrožení. Řešení jeho sociálně ekonomické podstaty je ovšem hlavním problémem na cestě k jednotné Evropě. *G. Hinteregger* (výkonný tajemník Evropské hospodářské komise OSN) zdůraznil, že EHK na rozdíl od Mezinárodního měnového fondu (dále jen MMF) nepodporuje ekonomickou reformu typu „velkého třesku“. Její důsledné provádění ohrožuje sociální konsensus, a tedy i vnitropolitickou stabilitu.

III. Vývoj v zemích na Západě

Diskuse potvrdila, že západoevropská integrace má nejen ekonomické základy, ale že prapůvod integrační myšlenky je ve frustraci po druhé světové válce a v potřebě předejít dalším kolizím evropského vývoje spolupráci vyššího řádu. *L. Tindemans* uvedl, že přijetí Jednotného evropského aktu (1986) mělo historický význam. Šlo vlastně o pragmatický program vývoje ES důsledně v souladu s textem Římské smlouvy (1957). Státy prosazující myšlenku prohlubování integrace tak reagovaly na odmítnutí dvou známých zpráv o budování Evropské unie z r. 1975 (hlavním autorem byl právě *L. Tindemans*), jejichž cílem bylo zásadní urychlení integračního procesu.

V diskusi převažoval názor, že integrace ES bude probíhat různě rychle v různých skupinách zemí - v závislosti na pozicích jednotlivých národních vlád (viz např. *H. Wuttke*, bývalý prezident International Finance Corporation - World Bank Group a bývalý ředitel Dresdner Bank, dnes jedna z vedoucích osobností Římského klubu; dále *R. O'Neil*):

1. „Srdcem“ budou státy, usilující o úplnou politickou unii - Benelux, Francie, Německo a Itálie. V tomto kruhu půjde skutečně o federativní uspořádání. K nim se zřejmě připojí Španělsko, Portugalsko a Irsko v momentu, kdy základy unie budou spolehlivě vybudovány.

2. Pro některé současné i budoucí členy ES je cíl politické unie příliš ambiciózní, zaměřují se především na unii hospodářskou (např. Velká Británie).

3. Země EFTA chtějí přistoupit k jednotnému trhu, jejich zájem a schopnost plně se zúčastnit hospodářské unie je otevřenou otázkou.

4. Další evropské státy usilují pouze o volný obchod s ES.

Při posuzování faktorů ovlivňujících politické rozhodování v ES účastníci zdůraznili, že nové trendy se prosazují, pokud jde o úlohu hospodářských zájmových skupin (viz dubnová schůzka *J. Delorse* s představiteli hlavních evropských koncernů v oblasti elektroniky: *Siemens*, *Thompson*, *Olivetti* a další, jejíž obsah nebyl publikován).

V diskusi o institucionálním vývoji ES označili účastníci za dva hlavní úkoly ES:

1. demokratizaci,
2. vývoj postavení ES ve světě.

1. Demokratizace ES je spojena s dvojitým charakterem jejich institucí: jestliže Evropský parlament a Komise ES jsou založeny „evropsky“, pak Rada ES je volena a podřízena národně. Rovněž Evropská rada je fórem národních států. Probíhající vládní konference ke smlouvě o Evropské unii připravuje na úrovni dvanácti špičkových politiků nový právní rámec pro život 360 miliónů lidí (a nepřímo pro další desítky miliónů občanů budoucích členských států). Proces demokratizace proto znamená především posilovat úlohu Evropského parlamentu (dále jen EP).

2. V otázce zahraniční a bezpečnostní politiky ES významně zapůsobil zkušenost války v Perském zálivu (viz např. *Andreas van Agt*, bývalý ministerský předseda a ministr zahraničí Nizozemska, nyní vedoucí delegace Komise ES v USA). ES reagovalo na krizi velmi pružně až do zahájení vojenských akcí. Vojenské řešení ale potvrdilo, že ES musí rozvinout pro realizaci svých zájmů a pro zajišťování

mezinárodní bezpečnosti společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Totéž si vynucuje i potřeba racionalizovat výdaje na bezpečnost a snaha hrát vyrovnanější úlohu po boku USA.

To ovšem předpokládá, že Francie a Velká Británie nebudou akcentovat svou samostatnou roli a zaměří se na posílení svého podílu při reprezentaci politiky ES. Přitom by Brusel měl postupovat pragmaticky - začít v oblastech společného zájmu a vyhýbat se otázkám, kde jsou zájmy zemí ES konfliktní (*H. Wuttke*). Prozatímní řešení se nabízí v předání kompetence v dané oblasti Evropské radě s možností rozhodovat podle principu kvalifikované většiny zvláště tam, kde by ES měla vystupovat jednotně - v OECD, OSN atd. (*L. Tindemans*).

Zejména při posuzování bezpečnostní politiky zdůrazňovali účastníci, že cílem není nahradit NATO, a tedy vytlačit USA z Evropy. *R. O'Neil* naopak zdůraznil, že USA uvítají, budou-li státy Západoevropské unie (dále jen ZEU) schopny zajistit nasazení svých jednotek v mimoevropských oblastech. Stavěl se za povinné členství států ES v ZEU, která by pak mohla mít „zvláštní úlohu v koordinaci (západo)evropských odpovědí na situaci v jiných částech světa“, včetně rozmístění jednotek některých evropských států po boku amerických vojsk.³ Upozornil, že by tak vznikly „konkurenční zdroje síly“ (západní Evropa a USA), což by mělo pozitivní dopad na světový vývoj. Obecně by ZEU napomohla vyrovnanějším vztahům západní Evropy s Pentagonem, který často jen velmi neochotně bere ohled na zájmy evropských spojenců.

Nelze ovšem očekávat, že by ZEU plně zajistila jednotné plánování vojenských akcí, vytvořila ekvivalent amerického centrálního velení a vybudovala síly rychlého nasazení pro oblasti mimo rámec NATO. Mohla by ale zajistit koordinaci plánování a operační kontroly s cílem postavit se mimořádným událostem v širším světě.⁴

Zároveň by ZEU měla pomáhat rozvojovým zemím, aby zajišťovaly svou bezpečnost vlastními silami (poradenské služby, výcvik, rozvědné informace, plánování atd.). V diskusi byla perspektiva ZEU všeobecně viděna jako otevřená a značně nejasná. *Prof. Žurkin* pozitivně hodnotil parlamentní kontakty, které SSSR s touto organizací rozvíjí.

Diskuse o situaci v USA potvrdila, že po nadšení z vítězství v Perském zálivu přichází střízlivá analýza situace. Kongres je znepokojen především podílem Japonska (a západní Evropy) na americkém trhu, zejména v oblasti moderních technologií (včetně nejvyspělejších zbraňových systémů použitých Američany v Perském zálivu). Z dlouhodobého hlediska je hlavní otázkou bezpečnostní politiky USA v současné době volba mezi kolektivní nebo unilaterální koncepcí bezpečnosti (*prof. James Goodby*, Carnegie Mellon University, Pittsburgh, bývalý náměstek státního tajemníka USA pro Evropu a vedoucí delegace USA na jednání o opatřeních pro posílení důvěry v rámci Stockholmské konference).

Spojené státy vítají západoevropskou integraci, pocítují ale budování „evropské supervelmoci“ jako ohrožení svých zájmů jak v oblasti ekonomické, tak i bezpečnostní. Koncepce unilaterialismu ovšem není alternativou, protože není „financovatelná“ a má podporu asi jen 20 % obyvatel („otevření USA světu“ podporuje 65 % obyvatel USA). Kromě toho roste podíl zahraničního obchodu na HNP USA. Mění se ovšem také vnitropolitické podmínky působení USA ve světě: americká společnost se stává stále více mnohonacionální (s přílivem obyvatel z neevropských oblastí); zadluženost státního rozpočtu značně omezuje vládní politiku; roste vliv lobbyismu malých, ale silných zájmových skupin (viz *H. Okun*).

Všichni účastníci se vyslovili pro zachování NATO jako „záchranné brzdy“ a jako

³ Viz tamtéž, s. 15.

⁴ Viz tamtéž, s. 24.

podmínky pro vojenskou přítomnost USA v Evropě. Reforma aliance má zvýšit účinnost konzultačního systému i integrované vojenské struktury. Nelze se zříci ani jaderných zbraní USA, ani Francie a Velké Británie. Potenciální vojenské ohrožení ze strany SSSR je měřeno hlavně silou jeho jaderných sil. Výhoda dokonalejšího kontrolního, informačního a naváděcího systému, než jaký má SSSR, umožní NATO vzdát se jaderných zbraní, rozmístěných na zemi a soustředit omezený potenciál taktických jaderných zbraní na letadlech (R. O'Neil).

Při posuzování úlohy Japonska byly kromě ekonomických aspektů zdůrazněny některé aspekty vojenské. Pod tlakem USA zvyšuje Tokio svůj vojenský rozpočet, který má ve světovém srovnání nejvyšší růstovou dynamiku a v absolutním objemu je na třetím místě.

IV. Možnosti řešení

Účastníci zdůraznili, že hlavní formou pomoci zemím SVE musí být otevření trhu ES pro dnešní výrobky těchto zemí a až v druhé řadě finanční a další podpora.

Hans Wuttke prohlásil, že Západ musí za změny ve SVE zaplatit mnohem více, než je zatím ochoten, jinak jej krize v této oblasti vážně ohrozí. *G. Hinteregger* zdůraznil potřebu integrovat SVE do celoevropského hospodářství. K tomu je nutné vytvářet jednotnou právní základnu, spojit infrastrukturu, provést mikroekonomickou integraci (na úrovni podniků) a integraci do mezinárodních institucí. Zároveň je nezbytné, aby samy státy SVE mezi sebou rozvinuly spolupráci, včetně např. platební unie.

V bezpečnostní oblasti nemohou země SVE získat pozitivní garance NATO, i když aliance již svou existencí působí jako faktor odstrašení. Negativní garance přitom mají minimální hodnotu. NATO se nemůže mimo území svých členských států přímo vojensky angažovat. Nemůže ani řešit ekonomické a politické problémy SVE. Ohrožení vojenské bezpečnosti z Východu je pro NATO malé. Ohniska napětí na Blízkém a Středním východě, ve Středomoří a na Balkáně zvyšují vojenský význam jeho jižního křídla.

Jaderné potenciály Francie a Velké Británie by mohly v NATO postupně převzít úlohu regionálního deterentu na nízké úrovni (proti taktickým jaderným zbraním SSSR atd.). *Prof. Žurkin* navrhl omezit taktický jaderný potenciál v Evropě na 100-200 taktických jaderných zbraní na letadlech na každé straně. Připomněl, že poměr konvenčních sil bude po snížení 1,5 : 1 ve prospěch NATO, a pokud by se bývalí spojenci SSSR připojili k NATO, dokonce 2 : 1. Snížování strategických potenciálů SSSR a USA by mělo pokračovat. Na úrovni 2000-3000 hlavic by se měly k procesu připojit Francie a Velká Británie (*prof. J. Goodby*).

V diskusi převládal pesimistický pohled na reálnou schopnost Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) hrát v současné podobě roli efektivního mechanismu při zajišťování evropské bezpečnosti. Hlavní význam má struktura NATO a budoucí bezpečnostní dimenze západoevropské integrace.

Tomuto názoru se vymykal návrh profesora *J. Goodbyho*, který navrhoval model pro řešení sporů v rámci procedury KBSE, založený především na úloze Výboru ministrů. Státy KBSE by se zavázaly informovat Výbor o svých sporech. K jejich dispozici by byl připraven seznam uznávaných expertů jmenovaných státy KBSE při Středisku pro odvrácení konfliktů. Při neschopnosti stran, které by se snažily dosáhnout při řešení sporu dohody, by kterákoli z nich mohla požádat Výbor ministrů o dobré služby (prostřednictvím nebo usmíření), a pokud by ten žádosti nevyhověl, jmenoval by ředitel Střediska osobu nebo výbor ze seznamu expertů. Neshody stran žádajících při sporu o zprostředkování jeho řešení nebo jeho odmítnutí by byly automaticky popudem k jednání Výboru zmocněnců. Pokud by tento Výbor nedospěl k řešení, byl by svolán Výbor ministrů.

V nutných případech by byly zapojeny instituce mimo KBSE: Rada bezpečnosti OSN, Mezinárodní soudní dvůr, Mezinárodní arbitráž. Mohla by být uzavřena dohoda zavazující státy k přijetí jurisdikce posledních dvou institucí pro případ selhání mechanismu KBSE. I při zachování režimu konsensu v KBSE vidí *prof. Goodby* možnost realizovat tři typy operací k udržení míru (*peacekeeping operations*) s použitím ozbrojených sil států KBSE: sledování nebezpečné situace (pozorovatelská funkce); kontrola hranic nebo nebezpečných oblastí; vytvoření a obsazení nárazníkového pásma mezi stranami konfliktu.⁵

Zdůrazňovala se potřeba zapojit Japonsko do pomoci zemím SVE, a to např. prostřednictvím jeho přidružení ke KBSE. Jiné možnosti řešení viděl *profesor R. O'Neil*, který vyslovil nedůvěru ve schopnost všech existujících organizací řešit specifické problémy bezpečnosti v nejširším slova smyslu, spojené s přerodem střední a východní Evropy. Navrhl proto vytvořit novou organizaci, *Alliance for Development in Europe*, složenou ze států ES, sedmi států SVE, USA, Kanady, SSSR a asociovaného Japonska. Státy by byly reprezentovány svými premiéry, organizace by vytvářela potřebné komise ministrů. Jejím hlavním úkolem by bylo podporovat rozvoj střední a východní Evropy v souladu se všeobecnými bezpečnostními zájmy.

⁵ Viz Goodby, J. E.: *Peacekeeping in the New Europe*. Carnegie Mellon University, 24. 4. 1991, 18 s.